

НАВРЎЗ АРАФАСИДАГИ МУТОЛАА ёхуд сиёсатдаги собитлик тўғрисида сабоқлар

Халқ чеккан азобни, у мубтало қилинган балоларни унутиб бўлмайди. Агарки, шундай мусибатлар бошимизга бошқа тушмасин десак, тарихимизни ҳеч унутмаслигимиз лозим.

И. Каримов

Муқаддима

Бир кечада гуллаган бодом шохларига, ўрикларнинг бўртиб қолган куртакларига кўзимиз тушиши билан руҳимизда «баҳор» отли илиқ, соғинтирган туйғу худди яшил майсалардек бош кўтарди. Эрта ўтиб индин юртга Наврўз кириб келиши, халқ кўча ва хиёбонларни, қир-адирларни тўлдириб, яйраб-яшнаб байрам кутишини ҳис этган юрак севинади. Беихтиёр шууринга, одам бу дунёга фақатгина шу байрамни кўриш учун ҳам келса арзийди, деган ўй келади.

Дарҳақиқат, атроф юртларни кузатиб, Наврўз дунёнинг бирор-жойида биздагидек кенг ва астойдил байрам қилинмаслигига гувоҳ бўламиз. Бу байрам онг ва тушунчамиз, маънавий бисотимизга шу қадар сингиб кетдики, қачондир, кимдир унга қарши чиқиши ҳатто тасаввурга сиғмайдигандек туюлади. Ҳолбуки...

Ҳолбуки, бундан атиги 15-20 йил илгари халқимизни Наврўздан айириш ишига бир бошли давлат машинаси сафарбар этилганди. Фақат Наврўзгина эмас, аксарият миллий-маданий қадриятларимизга қарши чинакам уруш эълон қилинган, иқтисодий ҳуқуқий жиҳатдан таланган халқнинг энди қолган-қутган маънавий мулкани ҳам ғорат қилиш ҳаракати бошланганди. Очиғи, ўша йиллари миллат руҳиятига тикиштирилган дунёқараш ва мафкура ҳазилакам куч-қудратга эга эмасди...

Энди айтинг: не-не аҳли донишларнинг хушини ўғирлаб, тилига бурув солган бу мафкуравий машинага қарши туриш қанчалар матонат талаб қилишини тасаввур қиламизми? Бу машинани нафақат тўхтатиш, балки бутунлай махв этиш унча-мунча шахснинг қўлидан келмаслигини тан олиш эса одамдан фақат тасаввуринигина эмас, мардликни ҳам талаб қилади.

Ўрта ва катта авлоднинг айрим вакиллари учун бу кунлар хотираси изтироб ва аламлар ила кечса, бошқа бирлари кўнглида афсус ва надомат туйғусини кўзгаши табиийдир. Бироқ, юртнинг ёш авлоди оталари бошига тушган кўргуликларни аниқ биладиларми? Улар узоқ ва яқин тарихнинг бу аччиқ ҳақиқатларидан беҳабар қолса, маънавий илдизи нимжон, демакки, кўраётган кунига енгил-елпи қаровчи маърифий танбал кишилар бўлиб ўсмайдими? Шу маънода ёшларнинг дунё ишларига очиқ кўз билан назар ташлайдиган, яхшини ёмондан, эзгуликни ёвузликдан ажрата оладиган бўлиб ўсишлари учун, Юртбошимиз айтганларидек, «тарих билан куролланишлари» ўта муҳим масаладир.

Компартия сиёсати ва ... қисир қолган сигирлар

Яқин ўтган кунларимиз мазмун-моҳиятини белгиллаган сиёсат, мафкура қиёфасига назар ташлар эканмиз, унинг қанчалар тамизсиз, принципсиз, уятсизларча ўзгарувчан, энг ёмони – халқ руҳиятига тубдан ёт бўлганига қайта-қайта гувоҳ бўламиз. Аслида сиёсат деганлари, мафкура деганлари, агар муайян бир халқ ёхуд миллат манфаати, орзу-интилишлари, қадриятларидан келиб чиқса, ўшаларга таянса, ўзининг собитлигига, қайтмас принципларига, ўзбекча қилиб айтганда, лафзига эга бўлиши керак эди. (Биз халқнинг айнан шундай сиёсат ва мафкурага, ниҳоят, эга бўлгани борасида кейинроқ тўхталамиз).

Шўро даври сиёсатининг, масалан, бизнинг миллат орзу-истакларига нечоғли бегона бўлганини шундан ҳам билсак бўладики, бу тузум дунё тарихидаги энг кадимги халқлардан бири бўлмиш ўзбек халқининг тириклик қонунларига мутлақо зид ишларни ҳеч бир сесканмай жорий этишгача бориб етарди.

Фикримиз исботи учун кўплаб тарихий фактларнинг айримларига тўхталиб ўтамиз, холос. Ўтган асрнинг 80-йилларида юқори минбарларда туриб халқ ва унинг тарихига беписандлик кўрсатиш, ўзбекларга нисбатан нуқул «сен ҳеч зиё кўрмагансан, ўтмишинг фақат ва фақат қора саҳифалардан иборат бўлган!» дея иддаолар қилиш одатий ҳолга айланган эди. Бу жиҳатдан Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллиги муносабати билан ўтказилган тантанали мажлисдаги И. Усмонхўжаев доклади «ғоят эътиборли»дир:

«Сув – ўлкамиздаги жамики тирик жоннинг моддий асосидир. Ўзбекистон ССР Давлат гимнида қуйидаги сатрлар бор:

Серкўёш ўлкада кўрмасдик зиё,

Дарёлар бўйида эдик сувга зор.

Тонг отди, инқилоб,

Рахнамо Лениндан халқлар миннатдор!»

(«Совет Ўзбекистони» газетаси, 1984 йил 9 декабрь сони.)

«Рахнамо Ленин» ва у асос солган тузум шу қўшиқни куйлашга мажбур бўлган халқнинг энг сара фарзандларини қатагон қилгани, ўзининг ақлу тафаккур нури билан инсоният ҳаётини зиёга тўлдирган алломалари китобларини беармон ёққани, бу юртда пахта яккаҳокимлигини ўрнатиб, ягона денгизини ҳам қуритгани ҳисобга ўтмасди. Мафкуранинг сурбетлиги шу даражага бориб етгандики, номига «иттифокдош республика» аталган мамлакат ўз давлат гимнида кушандасини мана шу тарзда мадҳ этишга маҳкум эди.

«Ҳар тонгда радио-телевидение орқали шу гимн янграйдиган кунларнинг бирида бизни область партия комитетига чақиришганди, — дея эслайди собиқ комсомол етакчиси бўлган опаларимиздан бири. — Ўша куни обкомдан олган кўпдан-кўп топшириқлар ичида, айниқса, иккитаси жуда ҳайрон қолдирадиган хилидан эди.

— Ҳаммангиз Афғонистонда хизмат қилаётган йигитларимизга хат ёзадиган қизларнинг рўйхатини уч кун ичида тузиб топширасизлар, — деганди обком вакили. — Сизларга очиғини айтишим мумкин — у ёққа кетганларнинг аксариятининг қайтишидан кўра қайтмаслиги аниқроқ. Шундай экан, хат ёзадиган қизлар уят-пуютни йиғиштириб қўйиб, ўшаларнинг кўнглини оладиган, чалғитадиган, жанг олдидан қўрқувини унуттирадиган гапларни ёзаверишсин. Хатга, албатта, ўша қизнинг чиройли расми қўшиб жўнатилиши керак. Ҳар бир хат мазмунини учун бошингиз билан жавоб берасизлар. Йиғилишдан кейин районларингиз бўйича хат ёзиладиган солдатлар рўйхати, адреслари кўлингизга берилади...

Яна бир топшириқ шундан келиб чиқадики, жойларда янгича тўйларнинг ягона сценарий остида ўтишига озми-кўпми эришган бўлсак, дафн маросимлари диндорлар — мулла-ю эшонлар кўлида қолиб кетяпти. Партиямиз Марказқўми бу масаланинг ўта жиддий сиёсий масала эканини қайта-қайта таъкидламоқда. Дарҳақиқат, бунга қачонгача чидаш мумкин?..

Демак, топшириқни ёзиб олинглар: уч кун муддатда ҳар бир район комсомол секретари, активлари билан биргаликда, дафн маросимларини совет идеологиясига мос тарзда ўтказиш бўйича намунали сценарий тайёрлаб топширади. Яна бир нарсанга ҳозирдан тайёр бўлингларки, бундан кейин **мусулмонлар қабристони, христианлар ёки яҳудийлар қабристони** деган гапларга чек қўйилади. Совет фуқаролари, раз ҳаётлигида бир тан бир жон бўлиб яшар эканлар, ўлганидан кейин уларни бошқа-бошқа қабристонларга кўмиш ғирт бемаънилик ва атеистик дунёқарашга ёт иш ҳисобланади...»

Ўша «обком вакили»нинг бугун жуда мантиқсиз, кулгули туюладиган бу кўрсатмалари, мутлақо осмондан олинмаган, балки мазкур ҳаракатлар ортида давр раҳбариятининг — Ўзкомпартия МК 1-секретари И. Усмонхўжаевнинг қуйидаги «установка»лари турарди:

«Умумсовет анъаналарини пропаганда қилиш, совет халқига мансубликдан фахрланиш туйғусини шакллантириш ҳамда социализм ғалабаларини ҳимоя қилишга шай бўлиб туриш ёшларни интернационал, ватанпарварлик руҳида тарбиялашнинг асосий ўзаги бўлиши керак». («Совет Ўзбекистони» газетаси, 1985 йил 28 июль сони.)

Ижтимоий-иқтисодий жабҳаларда тобора ботқоққа ботиб бораётган, ичдан емирилишнинг ортга қайтмас жараёнини бошдан кечираётган тузум ўзининг барча муваффақиятсизликларини хаспўшлаш учун идеологик талвасани кучайтирарди. Бу жабҳада ҳар куни бир «янгилик», «ташаббус» ўйлаб топилар, бу «новаторлик» халқ орасида кескин норозиликка, ҳатто кулги ва аскияга сабаб бўлиши тўғрисида огоҳлантирадиган фаросатли одам топилмасди.

Жумладан, бир гуруҳ зиёлилар — ёзувчи-шоирлар, олимлар, олий ўқув юртлири раҳбарлари марказкомга чақиртирилиб, бундан буён аҳоли ўртасида, айниқса, таълим муассасаларида «домла» деган сўз ишлатилмаслиги керак» деган топшириқ олишади. Энг кулгилиси — бу кўрсатмани берган **идеология секретари**, йиғилиш иштирокчиларини кузатар экан, ҳозиргина олинган топшириқни қандай бажаришни ўйлаб боши гангиб кетган кекса олимлардан бирига **«Шу вазифани принципиалний туриб уддалаб берасизлар-да, домла!»** деганини ўзи ҳам сезмай қолади.

Халқ қадриятлари, урфу одатлари, хотирасига қарши қаратилган бундай хуружлар тобора кенгроқ кўлам, сиёсий оҳанг касб қилиб борди. Жумладан, тарихга муносабат қандай бўлиши лозимлиги тўғрисида ҳам Ўзкомпартия биринчи секретари И. Усмонхўжаев муҳокама қилинмайдиган талабларни ўртага ташлади:

«Ўтмишни идеаллаштириш, ноинсофий ва нотарихий ёндашиш (бу маърузаларнинг

ҳаммаси ўзга тилда тайёрлангани ва ўқилганини эътиборга олишингизни, шу туфайли таржимонлар ҳолини ҳам тушунишингизни истардик – муал.) **шунга олиб келдики, Темур каби феодал золимлар театр сахналарида, кино экранларида, китобларнинг саҳифаларида шу вақтга қадар кўзга ташланиб турибди, айрим ёзувчиларнинг мулоҳазасизлиги оқибатида улар тарих ҳақиқатига зид равишда инсонпарвар ва узокни кўрабилувчи сиёсатчилар қилиб кўрсатилган...**

Бундай калтабинлик дастлаб қараганда беозор кўринса-да, асло бундай эмас. Бундай калтабинлик замирида тарихни қайтадан ёзишга уриниш, патриархал даврни қўмсашни тарғиб этиш, исломни миллий маданиятнинг хазиначиси қилиб кўрсатишга уриниш ётади.» («Совет Ўзбекистони» газетаси, 1986 йил 5 октябрь сони.)

Эътибор беринг: нимаики халққа тегишли, унинг ўзлигини англатишга, кўрсатишга алоқадор бўлса, уларнинг барчаси «чиқит»га чиқарилар, гўё бу халқ дунё сахнасида пайдо бўлганига бор-йўғи олтамиш йил бўлган-у, мана шу давр ичида ўзлаштириш топширилган советча «кадриятлар»дан бошқа нарса бу миллатни безовта қилмаслиги керакдек.

Маълумки, халкимиз жуда қадимдан марҳумлар хотирасини эъзозлаб келган. Марҳум жанозасига қатнашиш, майит ётган тобутни, унинг таниш-нотанишлигидан қатъи назар, елкага олиб камида етти қадам кузатиб қўйиш ҳар бир мусулмон учун савоб саналган. Буни қарангки, тиригида, юқорида айрим лавҳалари эслангани сингари, мафкуравий зўравонликлардан зада бўлган одамлар ўлганидан кейин ҳам бу таъкибдан қочиб қутула олмадилар. «Ҳамма нарса инсон учун, унинг бахту саодати учун!» деган ёзувларни кўчаларга қалаштириб ташлаган ҳокимият энди мусулмонларнинг дафн маросимларига ҳам айғокчиларини жўнатар, кеча энг яқин одамидан айрилган кишининг изтироби эртага партия мажлисида эшитадигани «принципиал партиявий баҳолар» олдида ҳеч нарса бўлмай қоларди. Ота ўлими билан бошланган бу ғалва агар ишхонадаги партия мажлиси билан барҳам топса-ку, қошки. Барҳам топмайди-да!

Биласизми, қаергача чуваланиб боради? Масалан, марказда чиқадиган «Известия» газетаси саҳифаларига! Республиканинг ўша даврдаги раҳбари И. Усмонхўжаев мазкур газета почтасини шарҳлаб, «Партиявий талабчанлик руҳида» деган ном остида ўз юртидаги, «коммунистик ахлоқ нормаларидан тойишнинг», жумладан, мана бундай мисолларини «фош этади»:

«ВАСХНИЛнинг ҳурматли академиги, Тошкентнинг уч фан доктори ва беш нафар фан кандидати биргаликда диний маросимда қатнашган. Юқорида айтилган академик бошчилигидаги олимларнинг қарийб ҳаммаси партия аъзоларидир. Бу нарса бонг уриш учун сабаб эмасми?» («Известия», 1984 йил 4 ноябрь сони.)

Бундай «бонг уришлар» эса не-не бегуноҳ кишиларнинг нафсонияти топталиши, такдири синиши, оилаларда чексиз-чегарасиз хижолатпазликларни келтириб чиқариши бировни қизиқтирмасди. Одамларнинг энг муқаддас туйғулари, эътиқодини оёқ ости қилиш, асрлар давомида халқ маънавиятига қувват бағишлаган кадриятлар устидан қулиш мунтазам мафкуравий фаолиятга айлантирилганди:

«Республикамизда диннинг, айниқса, ислом динининг зарарли эканини тушунтириш ишлари қониқарсиз олиб борилмоқда. Бунинг натижасида диний маросимлар камаймаяпти... Ҳатто ВЛКСМ аъзолари диний никоҳдан ўтмоқдалар. Оламдан ўтганларнинг кўпчилиги, шу жумладан, КПСС аъзолари ҳам диний қондаларга биноан дафн этилмоқда...

Томди район партия комитетининг собиқ биринчи секретари А. Елемесов ўз отасининг дафн маросимини ғоят кўп кишилар иштирокида диний қонунларга тўла мувофиқ равишда ўтказди.... Марказий Комитетнинг аралашувидан кейингина ҳамма нарса ўз жойига тушди» (И. Усмонхўжаевнинг Ўзб. КП. МКнинг 3-плenumsида сўзлаган нутқидан. «Совет Ўзбекистони» газетаси, 1986 йил 5 октябрь сони).

Одамларнинг шахсий, оилавий ишларига мана шу тарзда қўпол аралашуш, уни давлат сиёсати даражасида маҳобатга ўраш ҳолатларига гувоҳ бўлар эканмиз, беихтиёр устоз Саид Аҳмад аканинг бир ҳаётий ҳангомаси ёдимизга тушади: «Хрущев замонлари эди, – дея ҳикоя қилади адиб. – Водийлик шоирлардан бирининг икки ўғли, ўша пайт расмига мувофиқ, шаҳардаги интернатга берилган экан. Ёзги каникулга чиққан бу икки шоввоз ажойиб кунларнинг бирида ота эшигига келади. Ҳовли этагидан оқиб ўтадиган ариқда иштонсиз чўмилаётган болаларни кўриб, ёзувчининг қўшнилари – маҳалла оқсоқоллари хайрон бўлишади:

— **Ие, шоир, болларингизни қўли халиям ҳалолланмаган-у!?**

— Эй, кўрмайсизларми бу баччағарларни, – дея изза бўлади шоир. – Неча йилдан бери шу ишга кўндирилмайман буларни. Нима эмиш, булар – пионерлар экан, суннат қилиш эскилик сарқити,

феодализм удумларимиш. Пионер деганларига бунақа ишлар ор саналаркан...

Шоирнинг гапларини эшитаркан, чолларнинг қувроғи маҳалла ўспиринларидан бирини секин имлаб ёнига чорлабди-да, унга бир гапни тайинлаб кўчага чиқариб юборибди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, гузардаги сартарош устарасини қайроқтошга уриб кириб келибди. Бояги чол сартарошга масалани жуда тез ва равон тушунтирибди, томошаталаб уч-тўрт ўспирин эса устага ёрдамга ҳозир бўлишибди. Мўйлаблари сабза уриб қолган икки иштонсиз кашшоф ҳали нима гаплигини билиб улгурмасидан ўспиринларнинг қўлига тушибди. Фақат устани, унинг қайроққа урилиб ялтираётган устарасини кўргачгина «масала моҳияти»ни сезишибди ва ... оёқ-қўлларини типирчилатишиб, бири қўйиб-бири олиб, оламга жар солиб бақира бошлашибди:

— Отпустите!

Ўзбеки – басмачи!

Варвары!

Феодалы!

Будем жалобу писать!

Хрущеву напишем!..

Ўғилларининг бу шаңғилигидан орияти кўзгаб кетган шоир бўлса:

— Ҳе-е, топган падарларингга лаънат! Хрущев аралашмаган энди сенларнинг «булбул»нинг қолган эди, кесиб ташланг-е, уста! – деярниш...

Бунақанги латифанамо гапларни жуда кўп келтиришимиз мумкин. Қолаверса, бунинг учун ҳажв устаси Саид Аҳмад ака бўлиш ҳам шарт эмас. Бунинг учун мамлакатдаги етакчи ва ягона сиёсий партиянинг – республика Коммунистик партияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Нишонов бўлишнинг ўзи кифоя қиларди:

«Ўтган йили автоном республикада, бир қанча областларда, жумладан, Навоий, Қашқадарё, Жиззах областларида сигир ва совлиқларнинг бир қисми қисир қолди ва хўжаликлар гўшт, сут етиштириш умумий ҳажмининг учдан бир қисмини ололмадилар. Сигирларнинг қисир қолиши тўғрисида биз кўп гапиряпмиз, лекин на давлат агросаноат комитети, на хўжаликларда бу соҳада бирор тегишли чора кўрилмаяпти...» («Совет Ўзбекистони» газетаси, 1988 йил 27 август сони.)

Бироқ латифалар ўз йўлига. Аччиқ ҳақиқат шуки, мана шу тариқа абсурд даражасига етган сиёсат, мафкуранинг сўнгги ҳужумларидан бири халқимизнинг мингйиллик кадрияти – **Наврўзга қарши қартилди.**

Наврўздек эзгу байрамдан ҳам «диннинг патриархал даврнинг сарқитлари»ни «топган» ҳоким мафкура бу байрамни одамлар ёдидан ситиб чиқариш мақсадида не-не усулларни жорий этиб кўрмади дейсиз. Аввало, қишлоқ ва маҳаллаларда, овул ва майдонларда одамларнинг байрамга чиқиши қатъий ман этилди. Айёмни «ўзбошимчалик билан» нишонламоқчи бўлган оддий халқ очикдан-очик қувғин қилинди. Дошқозонлардаги сумалаклар устига кетмонлаб тупроқ тортилиб, одамлар «фаришталар таоми» дея алқайдиган сумалак ва ҳалим пишаётган қозонлар тепиб ерга ағдарилди. Асосан бугдой ва ундан, ҳар қандай имонли одам ушоғини-да кўзга суртадиган неъматлардан тайёрланаётган бу таомлар уволдан сесканмаган тузум лайчалари қилмишини кўрган халқ «астаффурулло!» дея Яратганга истиғфор келтиришдан ўзга чора топмасди.

Энг юқори идоралардан тортиб кичик меҳнат жамоаларигача махсус мажлислар уюштирилиб, **бундан буён Наврўз деган номни одамлар тилга олмаслиги, умуман ёдидан чиқариши кераклиги, унинг ўрнига «бир гуруҳ зиёлилар таклиф этганидек» «Навбаҳор» номли байрам апрелнинг биринчи ўн кунлигида нишонланиши лозимлиги қатъий уқтирилди...**

Шу ўринда, мавриди келди, бир савол устида ўйланайлик: собиқ тузумнинг Наврўзга қаршилиги тасодикий, шунчаки мантиксиз бир ҳаракатмиди ёхуд унинг остида чуқур ўйланган жиддий мақсад-муддао бормиди? Бу саволга жавоб топиш учун, аввало, Наврўзнинг, ўзбеклар тушунчасидаги Наврўзнинг туб мазмун-моҳиятига назар ташлашимиз керак бўлади.

Унинг бениҳоя узоқ тарихга эга эканини яхши биласиз. Биз ҳозир бу тўғрида эмас, балки Наврўзга сингиб кетган, бу байрамда акс этадиган бизнинг асл қадриятларимиз, дунёқарашимиз, ҳаёт тарзимиз ҳақида қисқача мулоҳаза юритмоқчимиз.

Маълумки, қадимги ўтроқ маданият вакили ҳисобланган ўзбеклар жамоавий ҳаёт кечиришнииг, ўзаро аҳилликда яшашнинг нодир кўникмаларини дунёга берган миллатлар сирасига киради. Бу халқ битта нонининг ярмини кўшнисига илинган, бошпанасини ҳашар билан тиклаган, юз ҳовли наридаги қардошини ўйлаб, ариқни булғамаслик чорасини кўрган. Жамоат орасида туғиладиган ҳар қандай муаммо ўзаро муҳокама, тенглик, барчанинг манфаатини ҳисобга олган ҳолда ҳал этилган. Омманинг жипслиги, айниқса, шодлик ва қайғули кунларда янада кучайган. Наврўз

байрами бу жиҳатдан бетимсол имконият манбаи эди.

Байрамга тайёргарлик кўриш, уни ўтказиш жараёнларини тасаввурингизга келтиринг. Аёллар алоҳида, эркалар алоҳида жам бўлишиб, ташкилий юмушлар тақсимлаб олинади – ким бугдой ундиради, ким уни келида туяди, ким жонлик сўяди, қозон-ўчоқни ким ҳозирлайди, ким дастурхон безатади, ким унга нима тайёрлаб чиқади, ўспиринлар қай юмушни бажаради... Қўйинг-чи, эркалар ва аёллар, миллати, дини, ёши ва бошқа барча ўзига хосликларидан қатъи назар, ҳамма бу ишга бирдек бош қўшади. Умум иши учун одамлар астойдил енг шимариб, ўз ҳаловатидан, хордигидан воз кечади. Бошқача қилиб айтганда, ғарб халқлари узоқ курашлар ва изланишлардан сўнг бугун эга бўлган демократик қарашлар бизнинг заминимизда мингйиллар илгариёқ илдиз ота бошлаган, ҳаётнинг ёзилмаган қонуниятига айланиб улгурган эди!

Қолаверса, қайси халқ нимани, қачон ва қандай байрам қилишига қараб ўша халқ идеаллари тўғрисида муайян ҳулоса чиқариш мумкин. Чунки байрамларда халқнинг тарихи, дунёқараши, ҳаётий аъмоллари, мўлжал ва интилишлари у ёхуд бу шаклда мужассам бўлади.

Масалан, бизда сумалак, ҳалим пишаётган қозонлар атрофида катталар билан бирга қуралайқўз болажонлар жам бўлишиб, ёруғ кечаларда халқнинг не-не ривоятлари, эртагу дostonлари, аския-пайровларини жажжи қалбига жойлайди. Навжувон йигит-қизлар дошқозонга тош ва ёнғок ташлаб, капгирни айлантларкан, момоларидан ибрат олиб, ичида эзгу ниятлар қилади. Ёшлар катталарга қўшилиб кўнгли яримлар, мададга муҳтож одамлар ҳолидан хабар олгани боради. Ариқ-зовурларни тозалаш, йиқилган деворни қўплашиб тиклаш, боғ ва хиёбонларни тузаб, гўзал қиёфага келтириш одамлар кўнглидаги кишки ғуборларни ювади, қалбларни обод айлайди.

Буларнинг бари миллат маънавиятидаги бардавомликни, аждодлар ва авлодлар ўртасидаги руҳий боғлиқликни ҳар қандай кучли тарғиботдан минг чандон жипсроқ таъминлайди.

Шўровий тузум манфаатлари, режаларига эса буларнинг бари фақат тўскинлик қилар, «совет халқи» деган дурагай наслни урчитишга жуда жиддий ҳалақит берарди. Наврўз ўрнига «Навбахор» аталмиш юлдуз кўрмай ўлган сунъий байрамнинг ўйлаб топилгани ҳам шу билан изоҳланади. Яъни бу фақат ном ўзгариши бўлиб қолмай, кадриятлар, дунёқараш ва ҳаёт тарзи, том маънода миллий ўзликни ўзгартириш, янаям аниқроғи – уни маҳв этишга қаратилган тадбир эди.

Бир сўз билан айтганда, **манфур мафқура**нинг қонли болтаси бу сафар халқ маънавияти илдизларининг энг тубига – ўқ томирига урилганди!

...Албатта, халқ орасида зиёлилар кўп эди. Уларнинг бир қисми ҳоким сиёсат мусиқасига жўр бўлишдан ор қилмаган бўлса, бошқа қисми бу қилмишларга ич-ичдан нафрат назари билан бокди. Бироқ, қудратли мафкура машинасини тўхтатишга ҳеч ким жазм қила олмас, тўғрироғи, бу иш оддий зиёлининг қўлидан келмас ҳам эди...

“Биз ичкарини мустаҳкам қилишимиз керак!”

Айни шу ўта оғир, ҳар томонлама таҳликали, республика ҳаёти ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий, ҳам руҳий таназзул жарлиги лабига етиб келган паллада ўзбек халқи ва юрти бошига Ислom Каримов келди.

«... – Ҳурматли Ислom Абдуғаниевич!

Фарғона фожияларидан кейин Сизга қанчайин оғир, мушкул, таҳликали мерос насиб этганлиги маълум. Бунинг устига, яхши ният билан бошланган қайта қуриш сиёсати кутилганидан тескари натижалару оқибатларга олиб келди. Мамлакатда ҳамма жиҳатдан парокандалик рўй берди. Сизнинг раҳбарлик даврингиз ана шу вақтга тўғри келди. Ўз фаолиятингизни қандай шарҳлайсиз ва баҳолайсиз?

– **Раҳбарлар фаолиятига аввало халқ баҳо беради. Ундан кейин эса вақт, тарих. Фақат шуни айтмоқчиманки, нимаики қилган бўлсам одамларга яхши бўлсин деган туйғу, рух, умид, ният билан қилганман.**

Менинг раҳбарлик йилларим энг оғир даврга тўғри келди. Бунга саволнинг ўзида ҳам жавоб бор. Озгина адашиш, қалтис қадам бутун жумҳуриятни издан чиқариб юбориши мумкинлигини доим англаб турдим.»

(«Бизнинг ўз йўлимиз бор». Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод И. А. Каримовнинг «Халқ сўзи» рўзномаси саволларига жавоблари. «Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Дарҳақиқат, ўша кунлари халқ ҳам қорнига, ҳам қадрига йиғларди. Одамларда нафақат олис келажакка, балки эртанги кунга ҳам ишонч деярли қолмаган, миллат пароканда бўлиб кетиш хавфи остида турарди. Ўша йиллари бир-биридан чигал иқтисодий, сиёсий муаммоларнинг қандай ҳал этилгани алоҳида тадқиқотлар мавзуси бўлгани туфайли биз бугун фақат маънавий-маърифий соҳанинг айрим йўналишларига тўхталамиз, холос.

Юкорида шўро давлати энг сўнгги кунларигача ўзбек халқининг ғурурини топташ, уни камситиш ва ерга уриш сиёсатини бўшаштирмаганига гувоҳ бўлдик. Янги раҳбар эса фаолиятининг дастлабки кунлариданоқ ўз халқига нисбатан ҳукм сураётган мана шундай таҳқирловчи муносабатга барҳам бериш, халқнинг эзғиланган руҳиятини кўтариш, унинг миллий ғурури ва ўз кучига ишончини қайта тиклашга каттиқ бел боғлади:

« – Наврўз байрами вақтида Сиз узундан-узоқ нутқлар сўзламасдан, Тошкент бўйлаб юрдингиз, одамлар билан учрашдингиз: гурунглашдингиз, тингладингиз, янги ресторани очдингиз ва кўчат ўтказдингиз...

– Байрамда халқ билан бирга бўлиш қийин эмас. Қашшоқликка ва адолатсизликка дучор бўлган, шунинг оқибатида ҳокимият намояндаларига тош отаётган кишилар билан учрашиш қийинроқ...» (Ўзбекистон Президенти И. Каримов билан «Аргументы и факты» газетасининг муҳбири Д. Макаров суҳбатидан. «АиФ», 1991 йил, 15-сон.)

Дарҳақиқат, ҳам иқтисодий, ҳам маънавий муаммоларнинг оғир юки остида қолган, йил – ўн икки ой пахта ортидан юриб, қишнинг чилласигача даладан бери келмай «оқ олтин» етиштирган, бунинг эвазига «ўғри» деган ном олиб, қамокқа ташланган халқ кайфиятини ўзгартириш, унинг ишончини қозониш осон иш эмас эди. Бу ишонч эса куруқ гап билан қозонилмасди. Ҳар куни аввал ойлар давомида қилинмаган ишни уддалаш, юзлаб муаммоларни амалий ҳал этишга тўғри келарди.

«Инсоннинг гулдек тўққилмаслиги, тошдек қотмаслиги у яшаган мамлакатнинг тақдири билан боғлиқ. Ҳар икки тақдир бутун бўлиши учун бу юртнинг раҳбари энг аввало одамлар ҳақида ўйлаши даркор.

Маълумки, ҳар қандай қалъа ичидан олинади. Демак, биз ичкарини мустаҳкам қилишимиз керак. Бунинг учун ёшлар қалбига юртга садоқат, катталарга ҳурмат, тарихга меҳр, келажакка умид туйғулари уруғини сочишимиз лозим...» («Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Агар шўро ҳукумати эълон қилган фармон ва қарорлардан, протоколу буйруқлардан халқнинг кўнгли совуб битган, одамлар «янги ҳужжат яна нимани маън қиларкин, энди кимларни бадном этаркин?» дея безиллаб қолган бўлса, 1990 йилдан эътиборан эълон қилинган ҳар бир расмий ҳужжат аҳоли турмушининг у ёхуд бу соҳасига недир янгилик, яхшилик, енгиллик олиб кира бошлади. Йиллар давомида юрт тепасида ўтириб уни хонавайрон қилган, бу ҳам етмагандек, марказдагиларга яхши кўриниш илинжида ўз халқини кўтарасига сотган собиқ раҳбарларнинг «иш принципи»га чек қўйилди. Ҳали мустақиллик эълон қилинишидан аввалоқ бутун эътибор мамлакат ва миллат тақдирини асраб қолишга қаратилди. Бунинг учун эса одамларга томорқаси учун ер, пахтаси учун пул, тижорати учун бозордан жой ажратилиши билан бирга, улар, аввало, инсон экани, қолаверса, дунёдаги энг қадимги миллатлардан бирининг вакили экани тўғрисидаги тушунча, бундан фахрланиш лозим экани тўғрисида туйғу берилди:

«Биз юртимизни чин юракдан севиб, унга кўнгли қўйганларни ҳам ва аксинча бизнинг тарихимизни, тилимизни, урф-одатларимизни, улуғ маданиятимизни ҳеч қачон билмаган ва билишни истамайдиганларни ҳам тушуниб етдик.

Сиёсий, иқтисодий ва маънавий эркинликка эришиш, жумҳуриятимизнинг озодлиги ва мустақиллиги йўлида гуноҳсиз жабр тортган авлодларимиз, одамларимиз шаънини, номини, ор-номусини тиклаш борасида сўнгги йилларда қилинган ишларни халқимиз қўллаб-қувватлади... Одамларнинг қадди ростланди.» (Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги тўғрисида Президент И. А. Каримов маърузасидан. «Ўзбекистон овози» газетаси, 1991 йил 1 сентябрь сони.)

«Инсон шаъни, кадр-қиммати, орияти, ҳуқуқлари топталган юртдан қут-барака қочади. Йигитнинг ҳуни юз танга, ор-номуси минг танга деган тарихий ғапимиз бор.

Ҳеч кимнинг кўнгли оғримаслиги учун курашган раҳбар ўз халқининг ишончини йўқотмайди. Буюк мутафаккирларимиз инсон қалбини оғритишни Каъбага ўт қўйиш, Қуръонни куйдиришдан ҳам оғир гуноҳ ҳисоблаганлар...» («Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Шу тариқа «ўзбеклар шўро келгунига қадар куёшли ўлкада нурга зор бўлган халқ эди» қабилидаги етмиш йиллик камситувчи пропагандага кескин барҳам берилди. Бунинг тубдан акси – миллий маънавият ва маданиятга дахлдор борки кадриятлар асраб-авайланиши, эъзозланиши ва энг муҳими – улардан фойдаланиш халқнинг устувор ҳуқуқи экани таъкидланди. Бу йўналишда хатто асрлар давомида мисли кўрилмаган бунёдкорлик ишлари амалга оширилдики, собиқ шўро республикаларининг бирортасида бундай кўламдаги иш ҳали ҳозиргача қилингани йўқ!

«Бизда «аввало иқтисод, кейин сиёсат» деган тушунча бор. Лекин иқтисодни англаш, тўғри бошқариш учун нима керак? Сиёсат керак, маънавият керак. Шу сабабли ҳам биринчи қадамни халқ кадриятларини тиклаш, одамлар тафаккуридаги қуллик кишинини йўқотиш, уларда ўзларига ишончни мустаҳкамлашдан бошладик». (И. Каримов. Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг саккизинчи сессиясидаги нутқидан. «Ўзбекистон овози» газетаси, 1991 йил 21 ноябрь сони.)

Собиқ шўро республикаларидаги аксарият раҳбарлар ишни нимадан бошлаш, қачон қайси муаммони ҳал этиш, кимдан андаза олиш борасида калаванинг учини топа олмай турган бир пайтда, Ўзбекистонда халқ руҳиятидаги қудратни уйғотиш, унга ўзлигини англатиш, топталган ғурур ва ориятни қайта тиклаш сиёсати маҳкам тутилди:

«Маданиятсиз миллатнинг қон томири кесилгандир. Шу сабабли ҳам доим бизни маданиятсиз қолдиришга интилганлар. Аммо халқимизнинг маданиятини оёқ ости қилолмадилар, қолдиролмайдилар ҳам!

Бу Самарқанд гумбазлари, Бухоро миноралари, Хива қалъасининг садосидир. Ана шу садога эш бўлиб, кадриятларимизни тикладик. Наврўзимиз қайтди. Удумларимиз, урф-одатларимиз тикланди. Халқимиз руҳияти, кайфияти кўтарилди. Руҳи, кайфияти юксак ва аъло халқгина ўзлигини йўқотмайди.

Эндиги мақсад маданиятимиз, адабиётимиз, санъатимизни умумбашар майдонига олиб чиқишдир. Бир вақтлар дунёнинг уйғониши (ренесанс) бошланган замин яна ўша юлдузли қояга кўтарилиши керак». («Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Даҳрийликни байроқ қилган, одамлар қалбидаги имон-этиқодга ювуқсиз панжалари ила тажовуз солган атеистик мафкурага ҳаётнинг барча жабҳаларида барҳам берилди. Кўп миллатли ва кўп конфессияли жамият ҳисобланмиш Ўзбекистон давлатида барча динларнинг эркин амал қилиши, фуқароларнинг виждон эркинликларидан тўлиқ фойдаланишлари учун зарур шарт-шароитлар яратилди, жумладан, ислом дини ва у билан боғлиқ жамики эзгу кадриятлар ҳаётга қайтди:

«Ислом – покланиш, руҳий қудрат олиш, қалбан уйғониш манбаидир. Шу пайтгача бизга дин афъюн деб келишди. Диндорлар қувғин қилиндилар. Ота-онасига жаноза ўқитганлар жазога тортилдилар. Хуллас, не ҳунарлар кўрсатмасинлар, ислом яшашдан тўхтамади. Нега? Чунки у бизнинг онгимиз, шууримиз, ҳаётимиз, борлигимиздир...

Биз келгусида дин олдидаги тўсиқларни олиб ташлаймиз. Биринчи қадамлар қўйилмоқда ҳам». («Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Эътибор бераётган бўлсангиз, биз мақолада Ўзбекистон Президентининг мустақилликка қадар ва унинг дастлабки кунларида билдирган фикр-мулоҳазаларини келтирмоқдамиз. Бу билан биз аниқ мақсадни кўзлаяпмиз, албатта. Яъни Юртбошимиз раҳбарликка келгач, фаолиятининг биринчи кунларидан бошлаб ўз олдида қандай мақсадларни қўйган эди-ю, уларга эришиш йўлида босқичма-босқич қандай ишларни амалга оширганини холис солиштириб кўриш учун замондошимизга имконият яратмоқдамиз.

Мақола аввалида шўро даври сиёсати ва мафкураси табиатига зўравонлик, таҳдид, шафқатсизлик, халқ орзу-истаклари билан ҳисоблашмаслик сингари ҳалокатли хусусиятлар ҳос экани тўғрисида айтдик ва бу фикр исботи учун айрим мисолларни келтирдик ҳам. Энди мана шу нуқтаи назардан Президентимиз фикрлари, ғоялари, қарашлари, ният ва интилишларидаги собитлик, аниқлик, мақсадга йўналтирилганлик, энг асосийси – халқ табиатига садоқат, барча масалаларда фақат ва фақат унинг манфаатларидан келиб чиқишлик сингари принципларга аҳамият берайлик. Қолаверса, бу ғоя ва қарашлар, юқорида таъкидланганидек, шунчаки омма кўнглини олиш, унга яхши кўриниш учун айтилмай, балки ҳар бир қараш, ғоя ва мақсад ҳаётга тўла татбиқ этилгани билан ҳам қимматли ҳисобланади.

Буни биргина Наврўз байрамининг қайта тикланиши мисолида ҳам яққол кўриш мумкин.

Аввало, шўро даврида давлат миқёсида таъқиқланган байрамнинг энди давлат миқёсидаги саъй-ҳаракатлар билан ҳаётга қайтарилиши эзгулик тантанасига аҳоли ўртасида заррача шубҳа қолмаслигида, энди бу байрам ортида фақат халқ эмас, балки унинг тақдири учун жон куйдирувчи давлат раҳбарияти ҳам турганини халқимиз ҳис қилишида ҳал қилувчи аҳамият касб этди. Қолаверса, шўро даврида Наврўз пана-панада, ортиқча ошкор қилинмасдан, қисиниб-қимтиниб нишонлангани туфайли халқнинг кўплаб удумлари, фольклор намуналари, халқ амалий санъати гўзалликлари унутилаётган, уларни қайта тиклаш учун ҳам, айниқса дастлабки йилларда, айнан давлат эътибори талаб қилинарди.

Юртбошимиз ҳар йили байрамга тайёргарлик кўриш, уни ўтказиш билан боғлиқ ижодий-

ташкилий масалалар билан қизиқар экан, бу байрамни сиёсийлаштириш, расмийчилик қобиқларига солиш мутлақо мумкин эмаслигини, аксинча, Наврўз айнан миллий кадриятлар байрами, тобора ўзлигини англаб бораётган халқнинг заволи билмас маданияти намоёниши бўлиши лозимлигини уқтиради. Ана энди худди шу нуқтани назардан республикамизнинг барча ҳудудларида кенг нишонланаётган Наврўзимизга назар ташланг. Ахир-ўтган йиллар давомида шу байрам муносабати билангина қанчадан-қанча эзгу урф-одатларимиз, халқимизнинг асрий куй-қўшиқлари, либосу жиҳозлари, ҳар бир вилоятгагина эмас, ҳар бир туман ва қишлоққа хос удумлар қайта ҳаётга келмадими?

Агар миллат руҳиятини уйғотишга қаратилган бу матонатли ва журъатли ҳаракатлар, гувоҳи бўлганимиздек, мустақилликдан илгарийёқ бошланмай, бошқа давлатлардаги сингари энди-энди эсга келганида бугунги маънавий қиёфамиз отаси устидан Хрущёвга арз қилмоқчи бўлган пионерларникидан қанчалар фарқ қилар эди?..

Буни қарангки, мустақиллигимизнинг илк ойларида – республика халқи ва раҳбарияти олдида ечилиши лозим бўлган улкан муаммолар турган бир пайтда собит ишонч билан қилинган башорат орадан 15 йил ўтиб ўз ижобатини топди:

«Ёлғиз гул ёз эмас, ёлғиз дарахт боғ эмас. Бирлашсак борми, ёз ҳам, боғ ҳам бизники! Ўшанда бизни синдиrolмайдилар, ўлдиrolмайдилар, йўқ қилolмайдилар, аксинча – қудратимизга қойил қоладилар ва бизни тан оладилар!» (И. Каримов. «Бизнинг ўз йўлимиз бор» «Халқ сўзи» газетаси, 1991 йил 18 декабрь сони.)

Улугбек Жамшид угли. «Наврўз арафасидаги мутолаа».
«Халқ сўзи», 2007 йил, 13 март.